Wprowadzenie

Przestępstwo zgwałcenia od lat pozostaje w centrum zainteresowania przedstawicieli różnych dyscyplin: prawa karnego, psychologii, pedagogiki (resocjalizacji), nauk medycznych. Wynika to z faktu, że czyn ten, zarówno w kontekście etiologii, jak i konsekwencji, dotyczy wielu obszarów życia: biologicznego (fizycznego), społeczno-kulturowego, psychologicznego.

Wokół tej problematyki pojawiło się wiele mitów i fałszywych przekonań. Przez dekady czyn ten był tabuizowany, łączył się z istniejącymi stereotypami, uprzedzeniami i dyskryminacją. Znajdowało to odbicie w przekazach medialnych, relacjach społecznych czy gotowości do zgłaszania takich przypadków.

Właśnie dlatego do współpracy przy publikacji zaprosiliśmy ekspertki i ekspertów, którzy zgodzili się podzielić swoją wiedzą i doświadczeniem z tego obszaru. Tematyka dotycząca gwałtów podejmowana jest z reguły w polskich publikacjach naukowych dosyć rzadko i analizowana najczęściej, zresztą słusznie, w kontekście przemocy seksualnej. Powoduje to jednak, że wiedza z tego zakresu jest często rozproszona i sfragmentaryzowana. Naszym zamiarem było syntetyczne opracowanie problematyki gwałtu, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstów związanych z osobą dokonującą tego czynu.

Mamy nadzieję, że niniejsza książka przyczyni się do zwiększenia poziomu wiedzy i świadomości mechanizmów wśród osób zajmujących się zarówno ściganiem przestępstwa, jak i leczeniem oraz terapią.

Publikacja *Przestępstwo zgwałcenia w perspektywie badań nad sprawcą* powstała w ramach projektu realizowanego pod kierunkiem prof. Zbigniewa Lwa-Starowicza, dotyczącego psychospołecznego funkcjonowania sprawców skazanych prawomocnym wyrokiem z art. 197 Kodeksu karnego (przed zmianą prawa w 2025 r.) i osadzonych w zakładach karnych w Polsce.

Praca ma charakter interdyscyplinarny, a zamieszczone teksty stanowią wieloaspektową narrację będącą teoretyczną podbudową dla szczegółowych analiz i obserwacji badawczych prezentowanych w postaci artykułów naukowych. Składa się z dwóch części obejmujących aspekty prawne oraz kliniczne i społeczno-kulturowe.

Pierwszą część książki poświęcono analizie prawnych ujęć przestępstwa zgwałcenia. Otwiera ją refleksja nad tym, jak język prawa karnego przez dekady kształtował

Adam Mickiewicz University Press © 2026

społeczne rozumienie przemocy seksualnej. Zwrócono uwagę, że koncentracja przepisów na użyciu siły fizycznej marginalizowała znaczenie braku zgody, co prowadziło do ograniczonej ochrony autonomii cielesnej ofiar. Wskazano również na potrzebę redefinicji przestępstwa w duchu konwencji stambulskiej, w której kluczową kategorią staje się świadoma, dobrowolna zgoda.

Następnie ukazano ewolucję przepisów Kodeksu karnego, podkreślając znaczenie nowelizacji przesuwających akcent z przemocy na brak zgody. Skoncentrowano się na znaczeniu precyzyjnego języka prawnego i konsekwencji interpretacyjnych dla ochrony ofiar oraz ograniczeniu wtórnej wiktymizacji. Analiza praktyki orzeczniczej pozwala zrozumieć, jak w rzeczywistości funkcjonuje prawo w zetknięciu z kulturą społeczną i stereotypami płci.

W dalszej części omówiono problem ścigania przestępstwa zgwałcenia. Przedstawiono przyczyny niskiej skuteczności postępowań, wpływ stereotypów płciowych na decyzje procesowe oraz trudności dowodowe wynikające z charakteru tych spraw. Wskazano, że efektywność ścigania zależy nie tylko od konstrukcji przepisów, ale także od poziomu kompetencji, wrażliwości i etyki organów ścigania.

Kolejne rozważania dotyczą przypadków pozbawienia życia ofiary w związku ze zgwałceniem. Analiza obejmuje motywacje sprawców, ich profile psychologiczne oraz zróżnicowanie form przemocy. Podkreślono potrzebę interdyscyplinarnej współpracy prawa, psychiatrii i kryminologii przy ocenie tego typu czynów.

W rozdziale omówiono też znaczenie międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka w ściganiu przestępstwa zgwałcenia, a także obowiązki państwa w zakresie prowadzenia skutecznych i bezstronnych dochodzeń oraz zapobiegania bezkarności. Zwrócono uwagę, że praktyka krajowa wciąż wymaga dostosowania do wymogów konwencyjnych, zwłaszcza w zakresie ochrony autonomii cielesnej i godności ofiar.

W przedostatnim rozdziale skupiono się na gwałtach wojennych traktowanych jako narzędzie terroru i dominacji. Przedstawiono historyczne i współczesne przykłady wykorzystania przemocy seksualnej w konfliktach zbrojnych oraz jej długofalowe konsekwencje psychiczne i społeczne. Podkreślono konieczność jednoznacznego uznania gwałtu wojennego za zbrodnię przeciwko ludzkości.

Zamykające część prawną rozważania dotyczą zgwałcenia w małżeństwie, które mimo formalnej penalizacji nadal jest społecznie bagatelizowane. Wskazano, że utrwalone przekonania o „obowiązku małżeńskim" sprzyjają relatywizacji przemocy seksualnej. Podkreślono konieczność włączenia perspektywy genderowej do interpretacji prawa i praktyki orzeczniczej.

W drugiej część książki ukazano przestępstwo zgwałcenia z perspektywy klinicznej i społecznej. Przedstawiono proces opiniowania sądowo-seksuologicznego sprawców, akcentując wagę interdyscyplinarnej oceny psychiatrycznej, psychologicznej i seksuologicznej. Podkreślono znaczenie diagnozy klinicznej w ustalaniu poczytalności i ryzyka recydywy.

Adam Mickiewicz University Press © 2026

Następnie omówiono motywacje i funkcje regulacyjne agresywnych zachowań seksualnych, zwracając uwagę na współistnienie czynników biologicznych, emocjonalnych i społecznych. Przedstawiono typologie sprawców oraz mechanizmy, w których seksualność pełni funkcję kompensacyjną wobec deficytów emocjonalnych i relacyjnych.

W dalszej części zaprezentowano procedury oceny stanu psychicznego sprawców, ze szczególnym uwzględnieniem poczytalności, kontroli impulsów i mechanizmów obronnych. Zwrócono uwagę na konieczność łączenia danych z wielu źródeł i współpracy specjalistów z różnych dziedzin.

Kolejne rozważania koncentrują się na analizie osobowości sprawców zgwałceń. Podkreślono częste występowanie cech antyspołecznych, deficytów empatii oraz zaburzeń emocjonalnych, ale też wskazano, że część sprawców funkcjonuje w granicach normy psychicznej, ujawniając poważne niedojrzałości emocjonalne i moralne.

Następnie omówiono zgwałcenie parafilne. Przedstawiono klasyfikacje zaburzeń parafilnych oraz różnice między parafilią a zaburzeniem parafilnym. Ukazano mechanizmy sadystycznych form przemocy seksualnej i ich znaczenie diagnostyczne w kontekście terapii oraz orzecznictwa.

Skupiono się również na oddziaływaniu substancji psychoaktywnych na zachowania przemocowe – wpływie alkoholu i narkotyków na obniżenie kontroli impulsów oraz zjawisku tzw. gwałtów po substancjach. Wskazano na konieczność profilaktyki i edukacji wśród młodzieży i młodych dorosłych.

W kolejnym ważnym punkcie tego rozdziału omówiono terapię sprawców zgwałceń w izolacji penitencjarnej. Opisano założenia programów terapeutycznych, metody pracy, motywację do zmiany oraz czynniki warunkujące skuteczność leczenia. Podkreślono znaczenie nadzoru postpenitencjarnego i długofalowej reintegracji społecznej.

W dalszych opracowaniach zanalizowano rolę norm, stereotypów płciowych i mitów gwałtu w utrwalaniu tzw. kultury przyzwolenia na przemoc seksualną. Zwrócono uwagę, że zmiana społeczna wymaga konsekwentnej edukacji, refleksji nad językiem i odpowiedzialności mediów.

Następnie omówiono zjawisko nieletnich sprawców zgwałceń. Skoncentrowano się na czynnikach ryzyka, deficytach emocjonalnych i wpływie wczesnej ekspozycji na pornografię. Podkreślono znaczenie edukacji seksualnej i działań profilaktycznych w środowisku szkolnym.

Uwzględniono również zagadnienie rzadko podejmowane w literaturze – kobiety jako sprawczynie przemocy seksualnej. Ukazano psychologiczne i społeczne mechanizmy stojące za tym zjawiskiem oraz potrzebę neutralnego płciowo podejścia w analizach kryminologicznych.

Publikację zamyka rozdział poświęcony omówieniu założeń, narzędzi i metodologii interdyscyplinarnego badania sprawców zgwałceń prowadzonego m.in. przez redaktorów niniejszego opracowania.

Redaktorzy

Adam Mickiewicz University Press © 2026